

(əvvəlci qəzetin ötən saylarında)

Tilovları atıblar Kürə. Heç birinin tilovuna balıq düşür. Bakılı Balasının tilovu vurur. Uşaqlar çığırışır:
- Çək! Çək!
Bakılı Balası tilovu çəkər, tilova xırdı bir balıq düşüb, balığı qaytarıb atır çaya:
- Gət valideynlərini çağır.
Gülüslər.
Şair isə dalbadal balıq tutur, hər dəfə də deyir:
- Gördüz?!
Komandır:
- Şair, niyə bizim qarmaqlara balıq düşür, səninkinə düşür?
Şair:
- Komandır, bizim Qazax camaatı kimi balıqlarımız da yerlipərəstdi.
Dağlaroğlu:
- Şair, mən ölüm Füzuli necə şairidi?
Şair:
- Heyf Qazaxda doğulmayıb, yoxsa çox böyük şair olardı. Heç olmasa gül kimi Ağstafada doğulsaydı!
Yenə gülüşlər.
Bakılı Balası:
- Komandır, o gecə sən olmasaydın hamımız qırılmışdıq.
Şair:
- Komandır, sən o erməniyi yemək-içməyə dəyişməyində, az qalmışdı səni atam. İndi başa düşürəm ki, düz elədin.
Bakılı Balası:
- Komandır, Allah haqqı, sən ki öz tikəni erməni ilə böldün ey, sən bölməşəydin mən böləcəkdım.
Dağlaroğlu:
- Komandır, deyərim Allah erməninin içindəki nifrətdən bir az bizə niyə verməyib ey?!
Komandır:
- Onda, day biz də azərbaycanlı olmazdıq də, elə onlar kimi bir şey olardıq!
Şair:
- Bu Qara harda qaldı ey, gəlib çıxmadı...

***

... Məkan dəyişir. Bizim post. Komandır hələ Şairi silkeləyir:
- Şair! Şair!..
Sonra Şairi buraxıb yapışır Bakılı Balasından:
- Qədeş! Qədeş! Dur qədeş! Sənə demədim yatma?!
Bakılı Balasından səs çıxmır. Komandır bütün gücü ilə onu ayıltmağa çalışır.
- Ölmə Qədeş! Ölmə! Bizimkilər gəlir! Odur ey! Eşitmirsən?! Bizim mayordu! Gözünü aç! Ölmə, sənə qurban olum, ölmə! Ölmə qədeş! Odur ey gəldilər!
Nə qədər çalışır, bir şey alınmır, hönkürür. Sonra onu buraxıb başlayır Qaranı silkeləməyə, bir, iki, üç...

Qara zaryır...
Komandır Qaranın başını sıxır sinəsinə. Donmaqda olan erməni də udquna-udquna baxır.
Komandır:
- Ağla! Sənə qurban olum! Ağla! Amma yatma! Bax, gün çıxıb ey! Bax! Bizimkilər gəlir ey!
Erməni də başlayır ağlamağa.
Komandır için-için ağlayan erməniyə baxır. Bir tərəfdən qorxu, bir tərəfdən şaxta, sifətində qan qalması, meyd rəngindədi. Qara yaşda olar, elə Qara kimi də qaraqas, qaraqözdü. Amma gözləri ölü gözləri kimi donub. Komandır onun hələ ölməmişdən qabaq ölmüş gözlərinə baxır, qucağında can verməkdə olan Qaraya baxır, dodağını necə dişləyirsə, dodağın qan şoralanır, amma hiss eləmir...

***

... Məkan dəyişir. (Komandırın gözünün qabağına gəlir). Əsir erməni evlərinə qayıdır. Anası, bacısı boynuna sarılır. Bir qız kənardan sevgi ilə ona baxır. Balaca bacısı yüyürüb onun ayaqlarını qucaqlayır. Çəpərdən bir qız oğrun-oğrun ona baxır. Qoca nənəsi xaç çevirir...

... Məkan dəyişir. Komandır qucağındakı Qaraya baxır, için-için ağlayan erməniyə baxır, donmuş uşaqlara baxır, gözlərini yumub bir az fikrə gedir və nəhayət üzünü erməniyə tutub dillənir:
- Ne plaç, şandığa! Vstavay! Erməni əlinin dalı ilə burnunu silib yazıq-yazıq Komandirə baxır.
- Vstavay, ya skazal!
Erməni qorxa-qorxa qalxır.
Komandır ermənilərin postunu göstərib deyir:
- İdi k svoim!
Erməni titrəyə-titrəyə:
- Vı çto skazali?
- İdi k svoim. İdi, itoğlu! Jivi se be!

Erməni:
- Tı menya otpuskayəş?
- İdi də, ya skazal! İdi k mame!
Erməni öz postlarına baxır, Komandirə baxır, yavaş-yavaş səngərdən çıxır, postlarına tərəf getməyə başlayır, dayanır, geri qayıdır.
Komandır:
- Zaçem vernulsya?
Erməni əynindəki kürkü çıxarıb verir Komandirə, sonra onu qucaqlayıb öpür və yenidən səngərdən çıxır.
Komandırın üzündə qərribə bir təbəssüm, gedən erməninin dalınca baxır və mənalı-mənalı başını bulayır, qalxıb kürkü geyinir. Sonra donmuş uşaqlara baxır, nə fikirləşirsə onların kürklərini, ayaqqabılarını çıxarır, yenidən ocaq qalayır. Qaranı çəkər ocağın qırağına. İsti yavaş-yavaş Qaranı özüne gətirir.

Qara:
- Komandır, uşaqlar necədi?
- Hamısı yaxşıdı! Çalış yatma, danış! Nə istəyirsən, danış, tək danış! Səhərə az qalib, lap az. Ratsiya ilə dedilər ki, çatırıq.
- Ratsiya işləmədi, axı?
- Bakılı Balası düzəltdi.
Ocaq yavaş-yavaş sönmür. Qara Komandırın qucağında.

Komandır:
- Qara, eşidirsən?
Qara çox zəif səsle:
- Eşidirəm.
Komandır:
- Qara, müharibədən sonra səni aparacam Moskvağa, Nataşaları yığacam nömrəyə. Səhərdə həmişinin kefin gör. Qara, bir dəfə bir urus qızın apardım saunaya... Sən heç saunada olmusan?..

Qara daha eşitmirdi, sən nəfəsini alırdı, Komandır nə qədər silkeləyir, görür xeyri yoxdu, bağırır:
- Qoymaram ölənə!
Sonra tapançanı çıxarır və Qaranın qilçına bir güllə vurur.
Qara bağırır.
... Məkan dəyişir. Erməni postu. Arsen sitildəyə-sitildəyə öz postlarına girir. Ermənilər çaşır. Hamısı bir-dən (ermənicə danışır):
- Qaçdın?
Arsen (dili zorla söz tutur, dişləri bir-birinə dəyir):
- Yooox! Öözləri buuraxdılar!
Zabit:
- Nə axmaq-axmaq danışsın?! Necə yeni buraxdılar?
- Buburaxdılar də! Məəən nə bilim ni-ni-niyə buburaxdılar. Komandanirləri dedi ki, ge-ge-geget yaşa!
Zabit:
- Nə dedi?
- Dededi, ge-ge-get yaşa.
Əsgərlərdən biri:
- Komandır, nə istintaqa çəkmişən? Görmürsən ölür? Qoy bir özünə gəlsin, sonra nə istəyirsən soruşarsan.

Stəkana bir az tut arağı təküb verirlər Arsenə, çəkib başına, çeçəyir. Onu soyundurub araqla ovurlar. Sonra onu möhkəm-möhkəm geyindirirlər...

***

... Məkan dəyişir. Bizim post. Qara zaryır:
- Komandır, mənı vurdular?

(Kinossenari)

Komandır:
- Yene atdılar, it uşağı!
- Uşaqlara da dəydi?
- Yox, bir balaca sənın qilçını yaladı.
- Yaman ağrıyır, Komandır.
- Qorxma, indı sarıyacam.
Biçaqla Qaranın şalvarını həmin yerdən cırır, qan buğlanır. Komandır buğlanan qanı görüb sevinir. Dəsmalını çıxarıb yandırır və basır yaranın üstə, sonra möhkəm-möhkəm sarıyır.
Qara:
- Komandır, ağrı məni öldürür.
Komandır:
- Sənın o ağrını yeyim!
Qara Komandırın qucağında zaryır. Komandırın gözlərindən axan yaş yanaqlarında donmaqdadı, nəfəsi kəsilə-kəsilə danışır:
- Qara, səni aparacam Moskvağa...

***

... Məkan dəyişir. Göydə ulduzlar sayırışır. Komandır girir həyətə. Alabaş qaçır üstünə. Əvvəl-əvvəl üzünü Komandırın ayaqlarına sürtür. Sonra dal ayaqları üstə qalxır, qabaq ayaqlarını qoyur Komandırın sinəsinə, onun üz-gözünü yalamağa başlayır. Komandır Alabaşın sinəsinə sıxır, başını tumarlayır.
- Darıxmışan məndən ötəri?
Alabaş zingildəyir.
Komandır qalxır eyvana. Hamı yatıb. Girir otağa. Anası həmişəki kimi üzü qibləyə yatıb. Barmaqlarının ucunda yeriyir ki, heç kimi oyatmasın. Körpələr Evin yuxarı başında yerdə yatıblar.

Ehmalca soyunub girir körpələrin yanına, əllərini onların başlarının altına salıb sıxır sinəsinə. Körpələr də əvvəl-əvvəl onu qucaqlayırlar. Komandır onları daha bərk sıxır sinəsinə, uşaqlar ayılırlar və özlərini atalarının qucağında görüb sevinclə qışqırırlar:
- Ata gəldi! Ata gəldi!
Səsə Komandırın xanımı da, Anası da hövlnak yuxudan oyanırlar.

Uşaqlar qışqırırlar:
- Ata gəldi! Ata gəldi!
Xanım cəld tərəpənib işığı yandırır, Ana da təəccüblə uşaqlara baxır, ikisin də qucaqlayır:
- Bismillah! Bismillah! - üzünü tutur Xanıma: - Qorxma! Yuxu görüblər, su gətir.
Uşaqlar atalarını yanlarında görməyib başlayırlar ağlamağa.
Komandır yenə uşaqları sıxır sinəsinə:
- Haycan! Sizə atanız qurban! Burdayam, niyə ağlayırsınız?- sonra anasını qucaqlayır:- Ana, mənı görmürsən...

***

... Məkan dəyişir. Erməni postu. Arsen özüne gəlib...
Zabit:
- İndi danış görüm necə oldu?
Arsen:
- Bilmirəm, dedim də! Komandırləri dedi get yaşa! Vəssalam.
Zabit:
- Nə boş-boş danışsın?! O donan ituşaqlarına o qədər şey verirdim, yanacaq verirdim səni buraxsınlar, buraxmadılar. İndi elə-belə, boş-boşuna dedilər get?
- Bir sözü nə qədər deyim, ey! Türkcə sən bilirsən, get özün soruş niyə buraxmışan?!

Əsgərlərdən biri istehza ilə:
- Demirdin bir məktəbdə oxumusuz?! Yəqin sənın xətrinə buraxıb.
Zabit:
- Yaxşı, boş-boş danışmayın. Buna yemək verin.
Arsenə yemək verirlər, amma o, əlini yeməyə uzatmır.
Zabit:
- Niyə yemirsən?
Arsen:
- Komandır?
- Nədi?

- Bir söz demək istəyirəm, qorxuram.
- De.
- Qorxuram.
- Dedim ki, de! Qorxma!
- Mənı döyməyəcəksən?
- Baxır sözə.
Arsen qorxa-qorxa:
- Komandır, onların yeməyə heç nələri yoxdu. İcazə ver bir az yemək aparım, bir az da spirt.
Zabit:
- Qələt eləmə, çörəyini ye!
Arsen yenə əlini yeməyə uzatmır:
- Komandır, özün verirdin ki!
- Onda sən onların əlindəydin.
- Ver aparım, axı siz nə vaxtsa çörək kəmsiziz! Yalvarıram, Komandır! Allah göydən baxır!

Zabit:
- Allahla işin olmasın. Allah göydən baxsa, hamımız öz xarabamızda - balalarımızın yanında olardıq, bu dağlarda qırılmazdıq.

Amma Arsen yemir, ağlayır.
Zabit:
- Bəlkə sənın anan türklə yatıb? Əsgərlərdən biri Arseni qucaqlayıb və deyir:
- Lazım deyil, Komandır! Vermirsən vermə, daha təhqir niyə edirsən? Türklər kişilik edib onun həyatını bağışlayıblar, o da borclu qalmaq istəmir.

Zabit:
- Komandirə qarşı çıxırsız?
Əsgərlər:
- Komandır, sənə qarşı çıxmıyıq, amma Arseni də başa düşürük.
Zabit bir xeyli susur, bir siqaret yandırır, diqqətlə əsgərlərə, sonra Arsenə baxır. Arsen başını alıb əllərinin arasına.
Zabit:
- Gör türklərə qarşı mən kimlərlə vuruşuram ey?! - üzünü Arsenə tutur;
- Yaxşı, zarıma, dur nə istəyirsən apar... Sənın ananı...

***

... Məkan dəyişir. Mayor, küreyində ərzaq dolu çanta dağa dırmaşır. Nəşə hiss edib geri çevrilir, arxasınca bir çavuş və bir neçə əsgərin gəldiyini görür, dayanır:
- Dayanın! Siz hara gəlırsiniz?
Çavuş:
- Yoldaş mayor, sizi tək buraxmaq istəmirik.
Mayor:
- Qayıdın geri! İndi də sizin dərdinizi çəkim.
Çavuş:
- Yoldaş mayor, onları biz əvəzləməliydik. Gedirik postu təhvil götürməyə.

Mayor:
- Mən sizə əmr edirəm!
Çavuş:
- Bağışlayın, yoldaş mayor, nə mən, nə əsgərlərim əmri yerinə yetirə bilməyəcəyik. Ya bir yerdə öləcəyik, ya da bir yerdə dönəcəyik.
Mayor:
- Bu dəfə əmr etmirəm, xahiş edirəm, qayıdın, yolda donub qırıla bilərsiz.

Çavuş:
- Yoldaş mayor, biz onlardan artıq oğlan deyilik.
Mayor:
- Mən həyatımda belə xoşbəxt olmamışdım! Gedək! Amma bir-birinizdən aralanmayın...

***

... Məkan dəyişir. Qərgah. Polkovnikin başı əllərinin arasında. Telefon zəngi. Polkovnik dəstəyi qaldırır:
- Eşidirəm! Bəli! Yox, heç bir məlumat yoxdur. Kömək göndərmək mümkün deyil. Hamısı yolda qırılar. Səhəri gözleyirik. Allah bizim tərəfimizdə deyil. Acizəm. Mənə bu paqonlar lazım deyil, dədəm-babam paqon gəzdirməyib ha! O əsgərlərimə bir şey olmasın, bəsimdi!
... Məkan dəyişir. Arsen qara bata-bata yuxarı dırmaşır. Posta çatır və bərkdən bağırır:
- Ey, Komandır! Komandır! Eta ya!

Ya, Arsen! Arsen!
Qarşıdan səs gəlmiş, Arsen yenə bağırır:
- Komandır! Komandır! Rebyata! Eta ya! Arsen!
Qarşıdan səs gəlmiş. Arsen bir az da yaxınlaşır və girir səngərə. Əvvəl-əvvəl ələ bilir hamısı yatıb. Yaxınlaşır Komandirə. Qara Komandırın qucağında, Komandiri silkeləyir:
- Komandır! Komandır! Eta ya, Arsen. Slişş menyə? Ya Arsen! Ya vəm yedu prinyos! Slişş, Komandır?

Komandırın səsi gəlmiş, o donub. Arsen indı başa düşür onun donduğunu. Komandiri qucaqlayıb başlayır ağlamağa və deyir (ermənicə):
- Komandır! Niyə öldün, Komandır?! Niyə öldün?! Allah səni yox, insanlığı öldürdü!

Ağlaya-ağlaya bütün uşaqları silkeləyir, hamısı donub. Yenidən Komandiri qucaqlayır. Birdən kimsə zaryır, bu Qaradı. Arsen tez Qaranın üz-gözünü təmizləyir, sinəsini açıq, ürəyinə qulaq asır. Tez gətirdiyi çantadan spirt çıxarır, əvvəlcə spirtlə onun burnunun içini təmizləyir, sonra boyun-boğazın, sinəsini spirtlə masaj edir. Qara yavaş-yavaş özüne gəlir, amma heç nə anlaya bilmir. Arsen Qaranın başını qaldırıb zorla spirt içirtmək istəyir, Qara içə bilmir. Arsen onun boğazına spirt tükür. Qara çeçiyir, amma artıq spirt işini görür. Qara ağır-ağır nəfəs alır. Arsen güc-bələ ilə ona bir az sala yedizdirir.

Qara birtəhər deyir:
- Komandıir, sənənsən?
Arsen cavab vermir. Komandırın kürkünü çıxarıb sərir yerə, Qaranı uzadır üstə, öz kürkünü də soyunub basdırır Qaranın üstə.
Arsen sonra yenə Komandiri qucaqlayır, başını sinəsinə sıxıb deyir (ermənicə):
- Komandır, mən səni heç vaxt unutmayacam!
Diz çökür Komandırın önündə, xaç çevirir:
- Komandır, sən peyğəmbər kimi adamsan!

***

... Məkan dəyişir. Erməni postu. Arsen çatır posta.
Zabit:
- Nə oldu? Hələ ölməyiblər?
Arsen tərs-tərs onu süzür:
- Yox! Yemək-içməyə görə sənə sağ ol dedilər.

***

... Məkan dəyişir. Gün çıxıb. Mayor əsgərlərlə postdadı, uşaqları yoxlayırlar, hamısı donub. Mayor Komandiri qucaqlayıb oturub, donmuş əsgərlərə baxır.
Birdən zarıltı səsi gəlir, çaşırlar. Özlərini Qaranın üstünə atırlar, Qara tərəpənir.
Əsgərlər:
- Yoldaş mayor! Yoldaş mayor! Qara sağdı.
Mayor tez Qaranı qaldırmağa çalışır:
- Kömək edin soyunduraq. Naşatır gətirin!

Qaranın burnuna naşatır tuturlar. Qara aşqırır.
Əsgərlər bir ağızdan hayqırırlar:
- Urra! Urra! Urra!
... Məkan dəyişir. Erməni postu. Zabit durbinlə baxır, "Urra" sədalarını eşidib dilxor olur:
- Ölməyiblər ituşaqları!
Əsgərlərdən biri:
- Komandır, demədim, Allah qoysa de!
Arsen gözlərini yumub dərindən nəfəs alır, üzündə gizli bir sevinc var...

***

... Məkan dəyişir. Bizim post. Zirvədə Azərbaycan bayrağı dalğalanır. Möhtəşəm bayraq!

SON!